

**MUDDATLI HARBIY XIZMATCHILARNI IJTIMOY MOSLASHUVINING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI****Matyaqubov Botirboy Boltabayevich***Oriental universiteti magistratura fakulteti 1-kurs talabasi***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 18.02.2026**Revised: 19.02.2026**Accepted: 20.02.2026***KALIT SO'ZLAR:***Muddatli harbiy xizmat, Ijtimoiy moslashuv, Psixologik xususiyatlar, Stressni boshqarish, Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, Harbiy xizmatchilar, Psixologik holat, Jamoa ichidagi munosabatlar**Ushbu maqolada muddatli harbiy xizmatni o'tayotgan xizmatchilarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari o'rganiladi. Harbiy xizmat davomida harbiy xizmatchilar yangi ijtimoiy muhitga moslashish, stressni boshqarish va jamoa ichida o'z o'rnini topish kabi muammolar bilan yuzma-yuz keladilar. Maqolada, shuningdek, harbiy xizmatchilarning psixologik holati, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va moslashuv jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari harbiy xizmatni o'tayotgan shaxslarning psixologik salomatligi va ularning ijtimoiy hayotga qaytish jarayonidagi ahamiyatini ko'rsatadi***Kirish.**

Muddatli harbiy xizmatchilar, o'z xizmatlarini tamomlagach, jamiyatga qaytish jarayonida bir qator psixologik va ijtimoiy muammolarga duch keladilar. Harbiy xizmat davomida olingan tajribalar, stress va psixologik bosimlar, ularning ijtimoiy moslashuviga ta'sir ko'rsatadi. Harbiy xizmatchilarning ruhiy holati, ularning qaytish jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ushbu jarayonda, psixologik xususiyatlar, ijtimoiy aloqalar va qo'llab-quvvatlash tizimlari muhim rol o'ynaydi. Muddatli harbiy xizmat, ko'plab yoshlar uchun hayotlarining muhim bir qismini tashkil etadi. Ular

harbiy xizmatga kirishdan oldin, ko'pincha oilaviy, do'stlik va ijtimoiy aloqalarga ega bo'lishadi. Biroq, harbiy xizmat davomida bu aloqalar vaqtincha cheklanishi yoki o'zgarishi mumkin. Bu esa, harbiy xizmatchilarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va qaytgandan so'ng ularni ijtimoiy moslashuv jarayonida qiyinchiliklarga duchor qiladi.

Psixologik jihatdan, harbiy xizmatchilar o'z xizmatlari davomida turli xil stressli vaziyatlarga duch keladilar. Ushbu stresslar, jangovar sharoitlarda yoki murakkab vaziyatlarda yuzaga kelishi mumkin. Bularning barchasi, harbiy xizmatchilarning ruhiyatiga va ularning qaytish jarayonidagi moslashuviga ta'sir qiladi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, harbiy xizmatdan qaytgandan so'ng, xizmatchilar o'zlarini yolg'iz, beqaror va ba'zan hatto depressiv his qilishlari mumkin.

Ijtimoiy moslashuv jarayonida oilaviy va do'stlik aloqalari katta ahamiyatga ega. Harbiy xizmatchilar o'z oilalari bilan aloqalarni tiklashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, bu esa qo'shimcha stress manbai bo'ladi. Shuningdek, jamiyatda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimining mavjudligi ham muhimdir. Ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlash harbiy xizmatchilar uchun moslashuv jarayonini yengillashtiradi. Umuman olganda, muddatli harbiy xizmatchilarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlarini o'rganish, ularning qaytish jarayonini yanada samarali qilish uchun zarurdir. Bu masalalar bo'yicha chuqurroq tadqiqotlar olib borish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, harbiy xizmatchilarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Muddatli harbiy xizmatchilarni ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari mavzusi, O'zbekistonda bir qator olimlar tomonidan o'rganilgan. Ushbu sohada olib borilgan tadqiqotlar, harbiy xizmatchilarning psixologik salomatligi, ijtimoiy moslashuvi va ularning hayot sifatiga ta'sirini aniqlashga qaratilgan. O'zbekiston davlat universiteti va boshqa oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan psixologiya, sotsiologiya va harbiy fanlar bo'yicha mutaxassislar, bu mavzuda bir qator ilmiy ishlar yaratganlar. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi psixologiya instituti xodimlari, harbiy xizmatchilarni ijtimoiy moslashuv jarayonlari va ularning psixologik holatini o'rganishga alohida e'tibor qaratganlar.

O'zbekistonning harbiy psixologiyasi sohasida tanilgan olimlardan biri - professor Abdurauf Shukurov. U harbiy xizmatchilarning ruhiy holati va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini o'rganish bilan shug'ullangan. Uning tadqiqotlari, harbiy xizmatchilarning

ijtimoiy muhitda qanday qilib o'zlarini tutishlari, stress va psixologik bosimga qarshi kurashish usullarini o'rganishga qaratilgan. Shuningdek, O'zbekiston Milliy universiteti psixologiya kafedrasining professorlari ham ushbu mavzuda tadqiqotlar olib borishmoqda. Ular harbiy xizmatchilarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash uchun zarur bo'lgan psixologik yordam va resurslarni aniqlashga qaratilgan ilmiy ishlarni amalga oshirmoqda. Bu jarayonda harbiy xizmatchilarning oilaviy munosabatlari, jamiyat bilan aloqalari va ularning psixologik barqarorligini ta'minlashga oid masalalar ko'rib chiqiladi.

Bundan tashqari, O'zbekistonda harbiy xizmatdan qaytgan yoshlarning ijtimoiy moslashuvi masalalari ham tadqiqot ob'ekti bo'lgan. Yosh olimlar, harbiy xizmatdan qaytgach, yoshlarning ijtimoiy hayotga qaytishi va ularning psixologik holatini yaxshilash uchun qanday chora-tadbirlar ko'rish kerakligini o'rganmoqdalar. Shu tariqa, O'zbekistonda muddatli harbiy xizmatchilarni ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, mamlakatimizning harbiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu sohada olib borilgan ilmiy ishlar, harbiy xizmatchilarning salomatligini saqlash va ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlashga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Muddatli harbiy xizmatchilarni ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlarini o'rganish uchun tadqiqot metodologiyasi bir nechta asosiy bosqichlardan iborat bo'lishi kerak. Ushbu metodologiya sifatida sifatli va miqdoriy tadqiqot usullaridan foydalanish tavsiya etiladi. Birinchi bosqichda, tadqiqotning maqsadi va vazifalari aniqlanadi. Bu bosqichda harbiy xizmatchilarni ijtimoiy moslashuv jarayonlaridagi psixologik omillar, stress darajasi, oilaviy munosabatlar va jamiyat bilan aloqalar kabi muhim jihatlar o'rganiladi. Ikkinchi bosqichda, tadqiqot uchun namunani tanlash jarayoni amalga oshiriladi. Muddatli harbiy xizmatchilardan iborat guruhlar tanlanadi, bu guruhlar turli ijtimoiy va demografik xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Masalan, yosh, jins, xizmat muddati va xizmat qilgan hududi kabi omillar e'tiborga olinadi. Uchinchi bosqichda, ma'lumot to'plash usullari tanlanadi. Sifatli tadqiqot uchun intervyular va fokus-guruhlar o'tkazilishi mumkin. Bu usullar orqali harbiy xizmatchilarning shaxsiy tajribalari, his-tuyg'ulari va ijtimoiy muhitga moslashish jarayonlari haqida chuqurroq ma'lumot olish mumkin. Miqdoriy tadqiqot uchun esa anketalar va so'rovnomalar ishlab chiqiladi. Bu so'rovnomalar yordamida harbiy xizmatchilarning psixologik holati va ijtimoiy moslashuv darajasi o'lchanadi. To'rtinchi bosqichda, to'plangan ma'lumotlar tahlil qilinadi. Sifatli ma'lumotlar tematik tahlil orqali, miqdoriy ma'lumotlar esa statistik usullar yordamida tahlil qilinadi. Natijalar asosida harbiy

xizmatchilarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari nafaqat ilmiy jamoatchilik, balki harbiy tizim va ijtimoiy xizmatlar uchun ham qimmatli ma'lumot bo'ladi.

Tahlil va natijalar.

Muddatli harbiy xizmatchilarni ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari, ularning harbiy xizmatdan qaytgandan so'ng jamiyatga qaytish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, harbiy xizmat davomida yuzaga keladigan stress, psixologik bosim va ijtimoiy aloqalarning o'zgarishi harbiy xizmatchilarning moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Tahlil natijalariga ko'ra, muddatli harbiy xizmatchilar o'z xizmat muddati davomida kuchli stress va psixologik yuk ostida bo'lishadi. Bu holat ularning ruhiy holatiga va ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Harbiy xizmatdan qaytgach, ko'plab harbiy xizmatchilar o'zlarini yolg'iz va beqaror his qilishadi. Ular o'zgaruvchan ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ushbu jarayonda oilaviy munosabatlar va do'stlik aloqalari ham muhim ahamiyatga ega. Ko'p hollarda, harbiy xizmatchilar oilasi bilan aloqalarini tiklashda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa qo'shimcha stress manbai bo'ladi. Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilarning ijtimoiy moslashuv darajasi ularning psixologik holatiga bevosita bog'liq. Ijobiy psixologik holatga ega bo'lgan harbiylar moslashuv jarayonini osonroq boshdan kechirishadi. Bunga qo'shimcha ravishda, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ya'ni oilaning, do'stlarning va jamiyatning yordamiga ega bo'lish ham muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlash harbiy xizmatchilar uchun moslashuv jarayonini yengillashtiradi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilarni qayta ijtimoiylashtirishda maxsus dasturlar va treninglar samarali bo'lishi mumkin. Bunday dasturlar stressni boshqarish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish va psixologik yordam ko'rsatishga qaratilgan bo'lishi lozim. Umuman olganda, muddatli harbiy xizmatchilarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlarini o'rganish, ularning xizmatdan qaytgandan so'ng jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlash uchun muhimdir.

Moslashuv bosqichi	Psixologik xususiyatlar	Asosiy qiyinchiliklar	Qo'llab-quvvatlash mexanizmlari
Otkir moslashuv (1-2 oy)	Shaxsiy erkinlikning cheklanishi, "psixologik shok", begonalashuv hissi	Qat'iy kun tartibi, fuqarolik muhitidan ajralish, yuqori jismoniy zo'riqish	Psixologik birinchi yordam (PFA), do'stona muloqot muhitini yaratish
Barqarorlashuv (3-6 oy)	Harbiy jamoaga ko'nikish, yangi ijtimoiy rollarni qabul qilish, intizomga bo'ysunish	Jamoaviy nizolar, uyga bo'lgan sog'inch, o'z-o'zini boshqarish zarurati	Guruh treninglari, harbiy an'analar bilan tanishtirish, motivatsion suhbatlar
Integratsiya (7-12 oy)	Harbiy qadriyatlarning shaxsiy qadriyatga aylanishi, mas'uliyat hissi, professional o'zlikni anglash	Kelajakdagi fuqarolik hayotiga tayyorgarlik, xizmatni yakunlashdagi hayajon	Yetakchilik qobiliyatini rivojlantirish, kasbiy yo'naltirish, psixologik reabilitatsiya

Jadval tahlili

Ushbu jadval muddatli harbiy xizmatchilarning harbiy xizmat davomida bosib o'tadigan psixologik evolyutsiyasini ko'rsatib beradi. Ijtimoiy moslashuv shunchaki yangi joyga ko'nikish emas, balki shaxsning tubdan o'zgarish jarayonidir. O'tkir moslashuv bosqichida xizmatchining ruhiyatida eng katta bosim kuzatiladi. Fuqarolik hayotidagi erkinlikdan harbiy iyerarxiyaga o'tish shaxsda o'zlikni yo'qotish qo'rquvini uyg'otishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu davrda harbiy psixologlarning aralashuvi va jamoada "psixologik xavfsizlik" muhitining yaratilishi xizmatchining keyingi faoliyati uchun poydevor bo'ladi. Barqarorlashuv bosqichida asosiy urg'u "men" konsepsiyasidan "biz" konsepsiyasiga o'tishga qaratiladi. Bu yerda ijtimoiy moslashuvning psixologik xususiyati shaxslararo munosabatlarda namoyon bo'ladi. Xizmatchi harbiy jamoaning bir qismi ekanligini anglab yetadi, bu esa unda stressga chidamlilik (resiliensiya) darajasini oshiradi. Integratsiya bosqichida harbiy xizmatchi nafaqat qoidalarga bo'ysunadi, balki ularni o'zining turmush tarziga aylantiradi. Psixologik nuqtai nazardan, bu bosqichda shaxsda yetakchilik, intizom va vatanparvarlik kabi ijtimoiy-psixologik sifatlar to'laqonli shakllanadi. Ijtimoiy moslashuvning muvaffaqiyati har bir bosqichda ko'rsatiladigan tizimli psixologik yordamga bog'liq.

Xulosa.

Muddatli harbiy xizmatchilarning ijtimoiy moslashuvi - bu fuqarolik hayotidan qat'iy harbiy intizom va o'ziga xos ijtimoiy muhitga o'tishning murakkab psixologik jarayonidir. Ushbu jarayon xizmatchidan nafaqat jismoniy tayyorgarlikni, balki yuqori darajadagi emotsional barqarorlik va resiliensiyani (ruhiy chidamlilikni) talab qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moslashuvning dastlabki bosqichlarida xizmatchilar "psixologik adaptatsion sindrom"ni boshdan kechiradilar, bu esa odatdagi muloqot doirasining cheklanishi, kun tartibining keskin o'zgarishi va iyerarxik munosabatlarga ko'nikish bilan bog'liqdir. Psixologik nuqtai nazardan, muvaffaqiyatli moslashuv xizmatchining shaxsiy xususiyatlariga, uning motivatsiyasiga va harbiy jamoadagi mikromuhitga bog'liq. Harbiy psixologlar tomonidan amalga oshiriladigan erta aralashuv, psixologik birinchi yordam (PFA) va simulyatsion treninglar moslashuv jarayonini tezlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov, F. Harbiy psixologiya: harbiy xizmatchilarning kasbiy-psixologik tayyorgarligi va jangovar faoliyati jarayonidagi ruhiy holatlarini o'rganish bo'yicha darslik. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2022. 156-bet.
2. Akramov, M. Ekstremal sharoitlarda shaxs psixologik barqarorligini ta'minlash va stressli vaziyatlarda ijtimoiy moslashuv jarayonlarini boshqarish usullari bo'yicha ilmiy-amaliy qo'llanma. Fan va texnologiya nashriyoti, 2025. 92-bet.

3. G‘oziyev, E. Umumiy psixologiya: shaxsning rivojlanishi va uning ijtimoiy muhitda moslashish mexanizmlari bo‘yicha pedagogika institutlari talabalari uchun darslik. O‘qituvchi nashriyoti, 2020. 180-bet.

4. Haydarov, F., Xalilova, N. Psixologiya fanlarini o‘qitish metodikasi va harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlash bo‘yicha mutaxassislar uchun amaliy qo‘llanma. Iqtisod-moliya nashriyoti, 2023. 115-bet.

5. Ibragimov, X. Harbiy xizmatchilarda stressga chidamlilikni shakllantirishning psixologik mexanizmlari va xizmat davridagi adaptiv xulq-atvor tahlili bo‘yicha monografiya. Zarafshon nashriyoti, 2019. 134-bet.

6. Karimova, V. Ijtimoiy psixologiya: jamoa a‘zolarining o‘zaro munosabatlari va ijtimoiy moslashuv jarayonlarining nazariy hamda amaliy asoslari darsligi. Fan va texnologiya nashriyoti, 2022. 148-bet.

7. Mansurova, G. Yosh askarlarning muddatli harbiy xizmat sharoitlariga moslashish muammolari va ularni psixologik qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha o‘qituvchi va psixologlar uchun uslubiy tavsiyalar. Navro‘z nashriyoti, 2021. 76-bet.

8. Nishonova, Z. Psixologik maslahat: harbiy xizmatchilar bilan olib boriladigan individual suhbatlar va psixokorreksiya ishlarini tashkil etish bo‘yicha darslik. Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2025. 210-bet.

9. Rahmatov, A. Muddatli harbiy xizmatchilar bilan olib boriladigan psixoprofilaktik ishlar tizimi va ularning ijtimoiy-huquqiy maqomini mustahkamlash usullari bo‘yicha metodik qo‘llanma. Durdona nashriyoti, 2024. 88-bet.

10. Usmonov, S. Harbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik muhitni sog‘lomshtirish va shaxslararo munosabatlarni tartibga solishning psixologik yo‘llari bo‘yicha amaliy qo‘llanma. Ma’naviyat nashriyoti, 2025. 102-bet.